

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat

ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2018, Yıl:6, Sayı:15

Geliş Tarihi: 16.09.2018

Kabul Tarihi: 10.10.2018

Sayfa: 364-370

ISSN: 2147-8872

GÖÇER (NOMAD) TOPLUMLARDA KADINLARIN MÜLKİYET HAKLARI TOKYO

Junku Miyawaki Okada*
Çev., Ebru Ak**

I

Taipei’de (Tayvan) düzenlenmiş (PIAC) 35. Daimi Uluslar arası Altayik Konferansında “Evlilik İttifakına Bağlı Olarak Kurulmuş Nomad Krallıklar: 17-18. yy Oyratlar Örneği” başlığıyla bir bildiri sundum. Sunum metninin sonuç kısmı şöyleydi: Avrasya bozkırları kayıt altına alınmış tarihin başından beri göçer atlıların eylemlerine sahne olmuştur. Bozkırda kurulmuş ve çökmüş sözde göçebe imparatorluklar-Herodot’a göre M.Ö 5. yy’da Batıda kurulmuş İskitlerden Ssu-ma Ch’ien’in anlatımıyla Han Hanedanlığı boyunca da var olan Hun imparatorluğuna ve 17.18.yy Cungar halkına kadar hepsi aslında nomad kavimler konfederasyonu olarak adlandırılabilir.

Nomad bir krallığın egemenliği konfederasyona bağlı kavim liderlerinin bir araya gelmesi ve içlerinden bir tanesinin baş lider olarak belirlenmesinden başka bir şey değildir. Geniş topraklara yayılmış bu kavimleri bir arada tutan en önemli kuvvet kavim liderleri arasında örölmüş dışarıdan evlenmeye yönelik ağıdır.

13. yy da Moğol İmparatorluğunun kurulmasından çok sonra orta Avrasya nomadları Cengizhan Yasalarıyla şu şekilde belirlenmiştir: Erkek soy çizelgesinde sadece Cengizhan soyundan gelenlere “Kağan” unvanı verilir. Cengizhan Soyundan gelmeyen kuvvetli kavim liderleri güçlerini Cengizhan soyundan gelen prenseslerle evlenerek yasallaştırmış ve adeta belgelendirmişlerdir.

Nomad krallıklarında hükümdarın ölmesi varisler arasında bir mücadeleye neden olmuştur. Hükümdarlık mücadelesini sonlandıran ise varislerin annelerinin geldikleri soydur. Annenin ailesinin düşük ya da yüksek bir sosyal statüye sahip olması yönündeki soyut

* Altaic Affinities. Proceedings of the 40th Meeting of the Permanent International Altaistic Conference (PIAC). Edited by David B. Honey&David C. Wright. Indiana University Uralic and Altaic Series cilt. 168. (Bloomington, Indiana,2001) s. 290 ‘da yer alan bir bildiri metnidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim Tercümanlık Bölümü, **Orchid id:0000-0001-7388-5493**, ak_e@ibu.edu.tr

düşünceler hükümdarlık savaşlarının nedenlerini ve sonuçlarını açıklamakta yeterli olmamıştır. İlerleyen yıllarda ise yeni hükümdarın seçiminde baskın olan unsur annesinin mal varlığı olmuştur.

Daha önceki makalemi şu şekilde sonuçlandırmıştım: “ göçer (nomad) toplumlar tam anlamıyla ataerkil toplumlar olarak nitelendirilir, fakat bu toplumlarda kadının üst düzey bir saygınlığı vardır. Araştırmacının bundan sonraki vazifesi nomadların anaerkil kökenleri hakkındaki tutumlarını araştırmak ve anaerkil düzenin tarihe etkilerini incelemek olacaktır.”¹

II

Nomad kadınların mal varlıklarına dair en ilgi çekici bilgiye Wan Ch'en tarafından M.Ö. 256-57 yılları arasında kaleme alınmış *Wei-shu* tarih kitabında rastlanmıştır. Kitap kaybolmuştur fakat San-kuo-chih dönemine ait “Wu-wan Biyografisi” adlı eserde kayıp kitaptan yapılmış alıntılar yıllara meydan okumaktadır:

Wu-wan başlarda Tung-hu olarak bilinmekteydi. Han hükümdarlığı zamanında Hsiung-nu (Xiongnu) kavmi lideri Mao-Tun, Tung-hu ile mücadele edip onu alt ettikten sonra hayatta kalanlar Wu-wan Dağına çekilmiş ve kavim bu adla anılır olmuştur. Oldukça sert ve inatçı bir mizaca sahiplerdir, bir Wu-wan öfkelenildiğinde babasını ya da büyük kardeşini gözünü kırpmadan öldürebilir. Eskiden olduğu gibi bugün de annesine zarar vermez çünkü annenin intikamı kendi ailesi tarafından alınır, öte yandan öz babanın ya da kardeşin katledilmesi durumunda da suçun faili emniyettedir ve korkusuzdur çünkü intikam almakla yükümlü olan kendisidir.

Evlilik şu şekilde gerçekleşir: Kadın ve erkek ilk olarak birbirlerini beğenir ve aşık olurlar. Sonrasında genç kadın yaşadığı yerden uzağa götürülür (damat adayı tarafından). Altı ay geçtikten sonra kadının ailesine bir arabulucu nişan hediyesi olarak atlar, öküzler ve koyunlar getirir. Damat gelinle birlikte onun ailesine gider ve ilk resmi tanışma gerçekleşir. Bu seremonide damat adayı gelinin ailesinde kendinden büyük ya da küçük olması fark etmeksizin herkesin karşısında ayakta ellerini bağlayarak durur ve saygısını sunar. Damat bunu kendi aile bireylerine karşı yapmamıştır. Kadının ailesinde günlük işleri yaparak iki yıl hizmet ettikten sonra genç kadın hediyeleriyle birlikte eşinin yaşadığı yere gider ve bir süre de orada yaşarlar. Evli çiftin tüm eşyaları ve mal varlığı kadının ailesi tarafından karşılanır. Töreye göre geleceğe yönelik tüm planlar kadına danışılarak yapılır, sadece savaş zamanlarında erkekler kendi kararlarını verebilirler.

Babası ya da erkek kardeşi ölen bir erkek üvey annesi ya da yengesi ile evlenebilir. Ailede eşini kaybetmiş kadınla evlenecek kimse olmadığında her hangi bir erkek kadına oğlunu verebilir ve ona eşinin kız kardeşiymiş gibi davranır. Böyle bir durumda kadın ölümünden sonra ilk kocasının adıyla anılır.²

Yukarıya alıntılanmış üç paragrafa baktığımızda ilki dışevlilik törelerini anlatırken sonuncusu erkek kardeşin dul eşiyle evlenmeyi anlatmaktadır. Wu-wang olgusunu ilginç kılan

¹ Miyawaki 1993,361-69

² San-kuo chih 30.

“ çiftin evine ait tüm eşyanın ve diğer malların gelinin ailesi tarafından sağlanması” cümlesi değil midir?

III

Alanda söz sahibi iki Japon bilim insanı konuyu şu şekilde ele almıştır: Prof. Aoki Tomitaro, Moğolistan içlerindeki Khalka Right- Ulaanbatur’da saha araştırmaları yapmıştır ve Prof. Shimado Masao, İkinci Dünya Savaşı boyunca Kitay mezarlarında kazılar gerçekleştirmiş ve savaş sonrası dönemin resmi tarihçisi olmuştur. Ayrıca, Aoki veraset sistemi ve Moğol egemenliği sonrasında kadının ev içi statüsünü belgelendiren antlaşmalar yayınlamıştır. Aynı şekilde Shimada da Moğol kanunlarına dair makaleler yayınlamıştır ve bu makaleler 1995’te *Kuzey Avrasya Hukuk Sistemi Tarihi Külliyyatının* bel kemiğini oluşturmuşlardır. Aşağıdaki alıntılar ve çıkarımlar bu kitaptandır.

Sui-shu’ya göre Kitay soyundan gelen Shih-weievlilik törelerini şöyle anlatmıştır: “ her iki taraf arasında anlaşma sağlandığında gelini damat uzaklara götürür. Sonrasında erkeğin ailesi kadının ailesine nişan hediyeleri gönderir ve kadın kendi ailesinin yaşadığı eve geri döner ve orada yaşamaya başlar. İlk çocuğuna hamile kaldıktan sonra çift bir at arabasıyla erkeğin ailesinin yaşadığı eve döner.³

T’ang-shu ve Hsing T’ang-shu da benzer şeyler aktarmıştır: “ ilk olarak damat gelinin ailesine üç yıl hizmet eder, gelinin ailesinin vereceği mirastan payını aldıktan sonra çift bir at arabasıyla erkeğin ailesinin yaşadığı yere döner”.⁴

Shimada, Moğol İmparatorluğunun 13. Yy’daki kuruluşundan önce Çin kaynaklarını inceledikten sonra makelesinin sonuç bölümünde kuzey ve kuzeydoğu Asya’da yaşamış Türk, Moğol ve Tunguz göçer ve avcı kavimlerde görülen evlilik töresine ait unsurları sekiz başlıkta toplar:

1. Babasoylu dışevlilik gelinin ailesine ödenen başlık parasında ya da damadın gelinin ailesinin hizmetinde çalışmasıyla karşılık bulur, böylece çiftin gelecekte geçinebilmesi sağlanmak istenir.
2. Evlilik kararı kadın ve erkek tarafından herkesten bağımsız olarak alınır.
3. Çift ilk olarak gelinin ailesiyle yaşar, sonra damadın ailesinin olduğu yerde yaşamaya gider.
4. Evli kadın kendi ailesinden kopmuş ve eşinin ailesine aitmiş görüntüsü içerisindedir, yönetim hakları⁵ olarak tanımlanan mülkiyet haklarına sahiptir.

³ Sui-shu 49.

⁴ Chiu T’ang-shu 199; Hsin T’ang-shu 219.

⁵ Masao 1955,89-90.

Mülkiyet yönetimi haklarının Shimada'nın aktardığı şekilde olduğundan kuşkuluyum. Mülk yönetimine yönelik haklar ve malvarlığı edinme haklarının birbirinden kesin çizgilerle ayrılması mümkün müdür?

IV

Şimdi ise Moğol Hükümdarlığı zamanından söz edecek ve Aoki'nin bu alanda 1940larda yürüttüğü bir çalışmaya değineceğim:

Kadın evlendiğinde beraberinde kıyafetlerini ve başörtüsünü/serpuşunu getirir. Evliliğin üçüncü yılında, gelinin ailesi damada hediye olarak atlar, öküzler ve koyunlar yollar. Bu davranışa “ömchi khubi” mirasın pay edilmesi denir. Boşanmaya aileler müdahil olmaz. Eğer çift üç yıl içinde boşanmazsa, bu bir daha asla boşanmayacakları anlamına gelir. Eğer ortada mutsuz bir evlilik varsa ve gelinin ailesi boşanmanın gerçekleşebileceğini düşünüyorsa üçüncü yılın sonunda gelinin ailesi “ömchi khubu” göndermez.⁶

Kendi gözlemleriyle çelişerek, Aoki *ömchi khubi*'nin gelin için para ödeyerek (başlık parası) gerçekleştirilen evliliklerden kalma bir uygulama olduğunun düşünülmesiyle terk edildiği yorumunu yapar ve *ömchi khubi*'nin evliliğin üçüncü yılında gönderilmesini kızların aile baskısıyla evliliğe zorlanmasından kaynaklanan boşanma oranının düşürülmesi amacıyla uygulanan bir gelenek olarak açıklar.

Aoki ve Shimada'nın ortak çıkarımı ise nomadların evlendikleri kadınlara taşınabilir mal ve eşya gözüyle baktıkları ve kadınları önemli kılan en önemli şeyi ise her türlü işi yapmaları olarak görmeleridir. Erkek kardeşin dul kalan eşiyle evlenmenin nedeni kadını aile içinde tutmaktır çünkü onun ederi ölmüş kocası tarafından gelinin ailesinin işlerini görerek ödenmiştir, gelinin getirdiği çeyiz de damadın ödediği bedelin telafisi olarak düşünülmüştür. Öte yandan yukarıda alıntılanmış Wu-wan'daki Wei-shu pasajları önyargıdan uzak olarak yeniden okunduğunda (çiftin evi için gerekli olan her şeyin ve diğer mal-mülkün gelinin ailesince karşılanması ve savaş halindeki kararlar hariç tüm kararların alınmasında kadına danışılması) aklımıza yerleşen şey, göçer (nomad) toplumların tarihinde kendini tekrar eden bir olgunun varlığıdır.

V

Kabullenmem gereken şudur ki mantık, tarihsel olarak daha gerilere dayanan evlilik töreleri ve Avrasyanın ortalarındaki nomadların söz sahibi olması ve hükümdar annelerinin kudreti arasındaki boşluğu kapatmaya yetmiyor. Aşağıda konu hakkındaki görüşlerimi destekleyen örnekler yer almaktadır:

1. örnek: Moğol Hükümdarlığı döneminde hatunlar ve prenseslerin mal varlıkları kendilerine aittir ve güvenilir tüccarlarla iş yaparak kazanç sağlayabilirler. Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han'ın ilk eşi İmparatoriçe Chabui Hatun bunun en önemli örneği olarak gösterilebilir.

⁶ Tomitaro 1952,113-28.

2. örnek: Cengiz Han'ın annesi Houlen Ece'nin, merhum eşi Yesügei'nin tebaasına hükmettiği ve Cengiz Han'ın kumandanlık ettiği "13 Kuriyen" savaşlarına katıldığı varsayılmaktadır. Sorquqtani Begi Cengiz Han'ın en küçük oğlu olan kocası Tolui'nin yasını tutarken, Moğol hükümdarı Ögeday Han'ın oğlu Güyük Han'ın evlilik talebini geri çevirmiştir. Tarihi kaynaklarda ifade edildiği üzere eşinin bıraktığı yerden devam ederek çok sayıda kabileye komutanlık etmiştir ve kabile liderlerince saygı görmüştür.

Morris Rossabi "Kunbilay Han ve Ailesindeki Kadınlar" adlı çalışmasında Cengiz Han'ın annesi Houlen Ece ve eşi Börte hatunu ve Kubilay Han'ın annesi Sorghaghtani Beki ile eşi Chabi Hatun'u detaylı bir şekilde ele almıştır. Makalesinde Cengiz Han soyundan gelen erkekler üzerinde bu kadınların kurduğu tahakkümün çarpıcı etkilerini kaynaklara dayandırarak açıklamıştır. Fakat sonrasında kaynak olarak gösterdiği metinlerle çelişmiştir:

Moğol kadınları erkeklerle eşitlenmeyi başaramamıştır. Yazılı metinlerde ve teoride mal mülk edinmelerine izin verilmiştir fakat erkeklerin mal varlığı baba soyundanandır ve bu Moğol toplumunun belirgin özelliklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Cengiz Han yönetimi altındaki on bin hane tarafından kazanılmış geliri annesine de pay etmiştir. Hakanın eşlerinin kendilerine ait meskenleri ve hizmetçileri vardır fakat ailelerin çoğunda paranın kontrolü kocalara ve erkek çocuklara aittir. Kağanın eşlerinden ve soylu kadınlardan bazıları bu uygulamaya karşı durabilmiştir. Kendilerine ait mal varlığını kontrol etme gücüne sahip olmuşlardır... Fakat Moğol kadınlarının çoğu bu haktan mahrum kalmıştır. Aileye ait tüm malların sahibi erkektir ve mal varlığı sadece erkek çocuklar arasında pay edilmiştir.⁷

Kocasını vefat etmiş nomad hükümdar eşlerinin son eşinin mal varlığını (kabile halkı ve canlı hayvan) geçici olarak yönettiklerini ve mirasın gerçek sahiplerinin, baba evinden getirdikleri çeyizler de dahil, kocalar ve büyük erkek çocuklar olduğunu düşünmek çok da desteklenmiş ve sağlam bir düşünce olmayacaktır.

VI

3. örnek:

Kubilay Han hizmetinde on yedi yıl çalışmış Marco Polo'ya evine dönme izni vermiştir. Kubilay Han Marco Polo'yu dördüncü Moğol II Hakanı Arghun Kaan ile evlenmek üzere deniz yoluyla İran'a gidecek olan Prenses Kökejin'e (Timur'un annesi) eşlik etmekle görevlendirmiştir. Bu evliliğin kökleri aile içinde sahip olduğu otoriteyi yine kendi ailesinden gelen bir kadına devretmek istemiş Bulughan Hatun'un son arzusuna dayanmaktadır. Bulughan Hatun'un mal varlığı yerindedir, sahip olduğu şeylerin ve otoritenin kendi ailesinden gelen bir hatuna geçmesini arzu etmiştir.

4. örnek: Kubilay Hanlığının Moğolistan'ın içlerine doğru çekilmesinden sonra, Moğollar bir süreliğine Oyratlar'ın egemenliği altına girmişlerdir. Oyratlar döneminin mücadeleci lideri Cengiz soyundan gelen Dayan Han Yeni Moğol kimliğini inşa etmiştir. Moğolları, oğullarını saygın Moğol kabile reislerinin kızlarıyla evlendirerek yeniden bir araya getirmiştir. Oğulları o kabilelerde lider pozisyonuna yükselmişlerdir ve sonradan gelenlerle

⁷ Rossabi 1979,153-80: bu kaynağa erişmemi sağlayan Dr. Alice Sarkozi'ye müteşekkirim.

güçlenerek toparlanmışlardır. Yukarıda yazılanlar “ev için gerekli olan her şey ve maddi birikim kadının ailesi tarafından sağlanır” ifadesinin güzel bir örneğidir.

5. örnek: Altan Han, Dayan Han’ın torunu, otoritesini öyle çok kullandı ki meşru hakanın otoritesini gölgede bıraktı. İleri yaşlarda Altan Han Çin’deki Ming hükümdarlığı dönemine ait kaynaklarda San niang-tzu (Üçüncü Hatun, Erketi Qutun) olarak bilinen öz kızının kızıyla (torunuyla) evlendi. O ve Dayiching Biiji, Altan Han’ın erkek torununun eşi, Henry Serruys’un “Moğolstanda İki Büyük Kadın” adlı makalesinde de yer alan kadın kahramanlardır.

Altan Han’ın ölümünden sonra San niang-tzu Çin ticaretini tekeli altına almıştır. Hakan olmaya giden yol ondan geçtiği için, Altan Hanlığının varisleri üç nesil boyunca hanlığı ele geçirmek için onunla evlenmek zorunda kalmışlardır. Dayiching Biiji, Köke Khota’nın yönetimini de ele geçirdi, kocasının ölümünden sonra hakanın soyundan gelen erkekler şehrin zenginliklerini ele geçirmek amacıyla onunla evlenebilme mücadelesine girdiler.

Zenginliklerinin tek kaynağı baba evinden getirdikleri çeyiz olmayıp, ilk kocalarından kalan mirasla zenginleşmiş bu iki kadının aksine Toyen Wei (Uriyangkhan klanı) kraliçeleri, (bu klan Jehol’deki otlaklarıyla ve Dayan Han ile olan evlilik bağıyla bilinir) evlendikten sonra da kendi ailelerinin yakınında yaşamalarıyla anılmışlardır, böylece evlendikleri erkeklerin babalarından ve erkek kardeşlerinden özgürleşmişlerdir. Kendi süvari birliklerini kurmuşlar, Ming sınırlarına akınlar düzenlemişler ve bağımsız olarak Çin’den fidye talep etmişlerdir.

Son olarak bu kadınların ellerinde tuttuğu mal varlığına dair Serruys’un sözleri dikkat çekicidir:

Moğol toplumunun ilk zamanlarında hükümdarların ve soyluların eşleri kendilerine ait olan uzakta kurulmuş evlerde yaşamışlardır, bu kadınların atları, öküzleri, hizmetkârları ve silahlı adamları olmuştur. Bu kadınlar eşlerinden bağımsız olarak yaşam alanlarını bir yerden bir yere taşımışlardır... Kadınlar kendilerine ait olan mal varlığını kendi çocuklarına miras bırakmışlardır. Fakat yine aynı soru akla gelir: Erkeğin bu konuda söz hakkı var mıdır? 1600’lü yıllarda Üçüncü Hatun’un (Erketi Quaton) kocası ve akrabaları arasında geçen, hatunun mal varlığının paylaşımıyla ilgili kavgalara rastlanır. Her ne olursa olsun Üçüncü Hatun hiçbir zaman ikinci kocası tarafından yönetilememiştir.

KAYNAKÇA

Miyawaki, Junko. “ The Nomadic Kingship Based on Marital Alliances;The Case of the 17th-18th Century Oyirad.” *In proceedings of the 35th Permanent International Altaistic Conference, September 12-17,1992, maTaipei, China*, ed. Chieh-hsien Ch’en. Taipei: National Taiwan University and Center for Chinese Studies Materials, United Dily News Foundation, 1993.

Rossabi, Morris. “Khubilai Khan and the Women in His Family.” In *Studia Sino-Mongolica: Festschrift für Herbert Franke*, ed. Wolfgang Bauer. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1979.

Serruys, Henry. “Two Remarkable Women in Mongolia: The Third Lady Erketü Quatun and Dayicing Beyiji.” In *The Mongols and Ming China: Customs and History*. London: Various Reprints, 1987.

Shida Masao. *Hoppo Yurashia Hokei Tsushi*. 1955.

Tomitarao, Aoki. “Nai Moko Haruha Uyoku Ki no yuino, jisanbatu: tokuni *umuchi hobi kankei no kanshu*.” In *Yuboku Minzoku no Shakai to Bunka* Kyoto, 1952.